

Vetenskapsrådet
Mats Ulfendahl, huvudsekreterare medicin och hälsa
2010-12-06

Betr. skrivelse till styrelsen rörande Open Access (Dnr 119-2010-6962)

Bakgrund

I en skrivelse till Vetenskapsrådets styrelse, daterad 2010-09-17, anmodar professor Christina Moberg tillsammans med 83 forskare/lärare inom kemiområdet styrelsen att ta upp frågan om Open Access till förnyad diskussion. I skrivelsen hävdar man att beslutet att vetenskapliga artiklar som bygger på forskning stödd av Vetenskapsrådet skall publiceras med Open Access och finnas fritt tillgängliga inom sex månader efter publicering "kommer att få allvarliga konsekvenser för forskningen inom kemiområdet". Man skriver vidare att beslutet förefaller ha fattats utan konsekvensanalys och diskussion samt att det fattats med utgångspunkt främst från situationen inom medicinområdet.

Det finns i princip tre vägar att uppfylla Vetenskapsrådets krav på Open Access:

(1) Publicera i Open Access-tidskrifter, där artiklarna direkt blir fritt tillgängliga. Moberg m.fl. hävdar att merparten av Open Access-tidskrifterna (det finns idag mer än 5000) är för flertalet kemister okända och att få, om några, av dessa har tillfredsställande vetenskaplig kvalitet. Man hävdar att detta alternativ är "knappast tillämpligt för seriösa forskare".

(2) Publicering i tidskrifter där författaren kan välja Open Access mot en avgift ("friköp").

Enligt Moberg m.fl. är för svenska kemister de tre viktigaste förlagen American Chemical Society (ACS), Wiley och Royal Society of Chemistry. Kostnaden för att köpa loss en artikel kan var upp mot 3000 euros (kostnaden reduceras eventuellt något om man är medlem i de organisationer som äger tidskrifterna eller om institutionen är prenumerant). Moberg m.fl. menar att för en god forskare kan kostnaden leda till avgifter upp mot 100 000 kronor per år, att sättas i relation till att ett VR-anslag ofta uppgår till 500-700 000 kronor.

(3) Parallellpublicering d.v.s. att artikeln publiceras på vanligt sätt (utan Open Access) men att den görs tillgänglig genom att den också publiceras i ett fritt tillgängligt och sökbart arkiv (oftast vid lärosätet). Moberg m.fl. menar att ACS, Wiley och RCS liksom de flesta andra förlag med "godtagbar kvalitet" inom kemiområdet inte tillåter avgiftsfri parallellpublicering. Man hävdar också att öppna arkiv inte heller medger struktursökningar.

Moberg m.fl. hävdar att allmänhetens tillgång till vetenskapliga artiklar inte tillgodoses genom Open Access eftersom dessa "i de flesta fall är obegripliga för lekmannen". Man hävdar också att Open Access-systemet inte heller ger några fördelar för forskare i tredje världen eftersom de kommer att bli för dyrt för dem att publicera.

Moberg m.fl. menar vidare att de stora förlagen genom sina professionella redaktörer genomför den rigorösa granskning som borgar för vetenskapens trovärdighet. Detta menar man inte sker genom de Open Access-tidskrifter som finns inom kemiområdet.

I skrivelsen redogörs för det ekonomiska incitament som finns för att bibehålla det nuvarande systemet (utan Open Access-krav). De europeiska kemistsamfundet samverkar om ett antal tidskrifter som ges ut av Wiley. Enligt Moberg fördelas vinsten till de olika kemistsamfundet, "inkomster som är väsentliga för de europeiska kemistsamfundets verksamhet". Som exempel nämns att 50% av det spanska kemistsamfundets inkomster kommer från förlagen.

Författarna menar att de "normer som gällt för publicering av forskningsresultat sedan Royal Society 1665 utgav den första tidskriften med peer review" radikalt förändras genom Vetenskapsrådets beslut. Man anhåller om att Styrelsen tar upp frågan till diskussion och omprövar beslutet om Open Access.

Kommentarer till de synpunkter som framförs i skrivelsen

Det finns vissa grundläggande skäl för Open Access, exempelvis:

(1) Forskning som är finansierad av skattemedel bör vara fritt tillgängliga för allmänheten.

Visserligen kan mycket av det som publiceras vara svårtillgängligt för flertalet lekmän men vad som allmänheten kan anses förstå är nog något som inte bör avgöras uppifrån (jfr offentlighetsprincipen). Också utanför lärosätena finns personer som är mycket välutbildade och intresserade. Här finns också ett ansvar för att underlätta för forskare o.a. intresserade i utvecklingsländer att följa den mest aktuella forskningen.

(2) Spridning av forskningsresultat bör betraktas som en del i forskningsprocessen. Det har visats i flera studier att Open Access faktiskt ökar spridningen av resultaten – mängden citeringar ökar signifikant.

(3) De nya forskningsmetoder som utnyttjar meta-studier av forskning behöver fri nätbaserad tillgång av texterna i publikationerna för att kunna samla in dem och tillämpa text-mining på texterna.

Det bör tilläggas att Open Access-publicering av artiklar är det första steget i en process som på sikt också omfattar monografier (diskuteras inom Vetenskapsrådet). Det finns ett starkt internationellt intresse för att även forskningsdata skall vara fritt tillgängliga – en utveckling som flertalet forskningsfinansiärer (inklusive EU) bejaktar.

Som Moberg m.fl. påpekar innebär Open Access en förändring av vårt publiceringssystem. Sedan 1665 har publiceringssystemet tveklöst utvecklats en hel del och forskarsamhället är nog överens om att detta varit till fördel för såväl forskare som samhället. Det finns naturligtvis många skäl att publiceringsrutiner och system för peer-review anpassas till den internet-tunga tid vi lever i nu. Det skall också understrykas att parallellpublicering, precis som "vanlig" publicering, sker först efter sedvanlig peer-review, så förändringen gäller främst formerna, inte kvaliteten.

Om svenska kemiforskare inte kan publicera i bästa tidskrifterna så är det naturligtvis ett problem. I flertalet fall kan dock Open Access-kravet uppfyllas med friköp eller parallellpublicering även hos de mer välkända förlagen. Det sker också en relativt snabb utveckling, där förlagen gradvis anpassar sig till forskningsfinansiärernas och forskarsamhällets krav. Det kan nämnas att American Chemical Society, som precis som Moberg m.fl. skriver tidigare inte alls tillät parallellpublicering, nu har accepterat parallellpublicering efter 12 månader. Detta illustrerar mycket tydligt att övergången

till Open Access är en dynamisk process och där det ännu är för tidigt att slutligt bedöma utfallet.

När det gäller tidpunkten för Open Access-publicering har olika finansiärer gjort något olika. Vetenskapsrådet kräver att artiklar baserade på forskning helt eller delvis finansierad av Vetenskapsrådet fr.o.m. 2010 skall göras tillgängliga med Open Access inom 6 månader efter publicering i en tidskrift. Formas och Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond har samma krav (se dock nedan). Amerikanska NIH har idag 12 månader men verkar för att den tiden skall förkortas medan brittiska Wellcome Trust inte ger någon tidsfrist alls. Inom EU:s FP7 eftersträvas Open Access inom 6 månader (efter publicering) inom *health, energy, environment, information and communication technologies* samt *research infrastructures* och 12 månader inom *science in society, socioeconomic sciences* och *humanities*. Det Europeiska Forskningsrådet, ERC, kräver Open Access inom 6 månader.

Överväganden

(1) Ta bort kravet på Open Access

Vetenskapsrådet skrev 2005 under den s.k. Berlindeklarationen om Open Access. Denna har nu skrivits under av totalt 294 organisationer och lärosäten, däribland Sveriges Universitets- och Högskoleförbund, Kungliga Vetenskapsakademien, Stockholms Universitet m.fl. Det finns i dagsläget inga sakliga skäl för att Vetenskapsrådet skulle överge kravet på Open Access.

(2) Modifiera kravet på Open Access-publicering inom 6 månader efter publicering

Att sätta en tidsgräns för när artiklar skall vara tillgängliga är en viktig del i Open Access. Ett slopat tidskrav skulle naturligtvis helt urholka idén med Open Access. Vetenskapsrådets krav på publicering efter 6 månader ligger väl i linje med vad andra större forskningsfinansiärer (exv. EU och ERC) kräver och bedöms kunna uppfyllas på kort sikt av flertalet forskare och på längre sikt av alla. Beslutet togs av styrelsen för 2009 och det skulle vara prematurt att ändra det redan efter ett knappt år och utan någon djupare analys.

I stället för att ändra kravet på publiceringstiden bör styrelsen överväga två sätt handlingsalternativ som kan bidra till att underlätta för forskare att publicera i alla tidskrifter. Flera finansiärer har ingått avtal med förlagen för att få acceptans för en embargoperiod (den tid då parallellpublicering inte medges) på 6 månader. Detta skulle kunna tillämpas för några av de aktuella förlagen. Alternativt skulle Vetenskapsrådet i likhet med bl.a. EU (FP7) kunna modifiera 6-månaderskravet med att införa en s.k. "best effort"-regel. Detta innebär att 6-månaderskravet ligger fast men i den händelse det aktuella förlaget inte tillåter parallellpublicering eller har en tidsgräns för Open Access-publicering som överstiger 6 månader skall forskaren be förläggaren om ett Open Access-tillägg till förlagets avtal eller välja en annan tidskrift. Om detta inte löser frågan skall forskaren anhålla om ett undantag från Open Access-regeln med tydlig redovisning (dokumentation) av gjorda försök ("best effort"). Vetenskapsrådet skulle då kunna medge en längre tidsfrist för Open Access-publicering (maximalt 12 månader).

Det skall dock betonas att en sådan förändring mot "best effort" innebär att trycket på förlagen att på sikt uppfylla Open Access radikalt minskar. Det skulle också innebära ett merarbete för Vetenskapsrådet att hantera frågorna på ett sådant sätt att undantag endast ges när det är starkt motiverat (modifieringen måste naturligtvis

gälla alla ämnesområden). Ett eventuellt beslut om "best effort" bör därför omprövas efter ett par år.

Förslag till beslut

Styrelsen föreslås att inte ändra det beslut om Open Access som togs 2009-10-05 men att tydliggöra Vetenskapsrådets Open Access-policy genom att besluta

- att för forskning helt eller delvis finansierad av Vetenskapsrådet medge en förlängning av tiden för tillgängliggörande genom Open Access eller parallellpublicering upp till maximalt 12 månader under förutsättning att forskaren kan uppvisa en tydlig dokumentation om att alla ansträngningar gjorts för att uppfylla 6-månaderskravet ("best effort").
- att Vetenskapsrådet enskilt eller i samverkan med andra forskningsfinansiärer och organisationer kontaktar de aktuella förlagen för en diskussion om alternativa lösningar för att uppfylla 6-månaderskravet.
- att Vetenskapsrådet analyserar utfallet och senast december 2012 återskärter till styrelsen för en diskussion om en eventuell åtstramning av policyn.